

Joseph Sobran

Autor: Joseph Sobran

O amerických Židech se často mluví jako o „menšině“. Tou skutečně jsou – a nejen početně, jak bych rád ukázal. Navzdory svým skromným počtům však tvoří také mocnou *frakci*, přestože se tohoto termínu k jejich označení užívá jen velmi vzácně.

V desátém ze série 85 článků, vydanými souborně pod názvem *Federalista* přichází **James Madison** se slavnou a velmi užitečnou definicí pojmu: „Frakcí mám na mysli skupinu občanů, kteří mohou tvořit v rámci celku menšinu či většinu, sjednocenou a poháněnou sdíleným cílem, vášní nebo zájmem, jež stojí v protikladu k právům ostatních občanů nebo dlouhodobým zájmům společenství.“

Sám organizované židovské frakci říkám „Kmen“ – je to určitější než „Židé“; zahrnuje to však většinu Židů, kteří podle výsledků mnoha anket a průzkumů veřejného mínění v drtivé většině podporují stát Izrael a zároveň v podobné míře příznivě pohlíží i na „progresivní“ agendu jako právo na potrat, „sexuální emancipace“ nebo „práva homosexuálů“.

Pozoruhodné na postojích Kmene není snad ani to, že by byly nutně nesprávné, ale do jaké míry jsou protikřesťanské. Svým vyzněním, protikladným k Mojžíšovým morálním přikázáním, jsou pak dokonce i proti judaistické. Židé se dnes vymezují pomocí svého původu (nebo, méně kulantně, rasy; toto slovo však zůstává tabu), nikoliv náboženství; a neformálněji svým odporem vůči křesťanství. Bylo by tak nepřesné tvrdit, že Kmen zaujímá určité postoje v sociálních a politických otázkách, přestože jsou většinou křesťanů odporné – zaujímá je

z velké části právě proto, že jsou křesťanům odporné.

Jedním z největších prohřešků, jakého se může Žid z řad Kmene dopustit, je stát se křesťanem, jak dosvědčuje židovské nepřátelství ke skupině **Jews for Jesus**. Židovský agnostik nebo ateista dostane izraelské občanství, kdykoliv si vzpomene, židovský konvertita ke křesťanství však bude mít smůlu. Odpor Kmene ke křesťanství je natolik intenzivní, že jej pudí k tomu vymezovat se nejen proti odkazům na křesťanství ve veřejné sféře, ale dokonce i vyzdvihování Starého zákona (např. vyobrazování Desatera na veřejných budovách), protože jej přijali za svůj i křesťané. Sentimentální mýtus o „židokřesťanské tradici“ si tak zoufale hýčká celá řada křesťanů, ale jen velice málo Židů.

Kmen samozřejmě nemá žádného papeže nebo autoritativní těleso stanovující jeho oficiální krédo, jeho pozice však kdovíjakým tajemstvím zahaleny nejsou. Jak říká Samuel Johnson, společenství se musí soudit *non numero sed pondere* — nikoliv podle počtů, ale své váhy. A převažující židovské smýšlení je jasné: odpor ke křesťanství i veřejně viditelnému křesťanskému vlivu. Nelibě nese křesťanské šíření víry, což je jedna z hlavních povinností křesťana (a v Izraeli je v podstatě zakázané). Evangelium totiž Kmen vnímá jako prvotní zdrojnicí toho, co nazývá *antisemitismem* – samotné slovo antisemitismus je v podstatě kmenovým synonymem pro křesťanství.

V tomto ohledu musela i těm nejnaivnějším pozorovatelům otevřít oči prudká reakce Kmene na film Mela Gibsona *Umučení Krista*. Ledabyle skrývaná nenávist vůči křesťanství vystrčila svou hlavu dlouho předtím, než vůbec padla poslední klapka. Sloupkař Charles Krauthammer mluvil z duše mnoha Židům, když napsal, že příběh o Kristově utrpení „zapříčinil bezpočet křesťanských protižidovských masakrů a připravil tak Evropu na masakr nejstrašnější – systematickou vraždu šesti milionů Židů během šesti let – v srdci, naneštěstí, křesťanského světadílu“. Vskutku naneštěstí!

Že právě křesťanství zavinilo holokaust – stejně jako „bezpočet“ další křesťanských nespravedlností páchaných na Židech „po bezmála dvě tisíciletí“ – už bylo pro židovské komentátory čímsi samozřejmým. Abraham Foxman z Ligy proti pomluvám (ADL) i další židovští předáci kategoricky předpověděli, že Gibsonův film vyvolá protižidovské násilí a nenávist, čímž nepříliš zaobaleně naznačili, že křesťané jsou dokonale schopni tohoto ohavného chování i dnes, přestože by bylo v přímém rozporu s křesťanskou doktrínou. William Safire z *New York Times* v podstatě připsal vinu za holokaust samotnému Kristovi, když si jeho biblický výrok „Nepřišel jsem na zem uvést pokoj, ale meč“ vzal jako důkaz od podstaty křesťanství neoddělitelného násilí.

Protože obvinění stran minulosti málokdy bývají konkrétnější než Krauthammerův blíže neurčený „nespočet“ (jestlipak to bylo více nebo méně než šest milionů?), nemáme tady co dočinění se skutečnou historickou pamětí, ale mytologickou karikaturou křesťanské historie, trvale přítomnou v kolektivním myšlení Kmene, kde utváří i vyjadřuje jeho současné pocity. Tolik tedy k „mezináboženskému dialogu“. Jak poznamenal rabín Jacob Neusner, u většiny dnešních Židů vystřídal horu Sinaj na pozici nejdůležitějšího místa židovských dějin Osvětim – a ta vrhá stín velice daleko zpět, až na samotnou Kalvárii.

V současnosti patří k pevným článkům víry Kmene, že až do Druhého vatikánského koncilu v roce 1965 označovalo katolické učení všechny Židy za „vrahy Krista“. To samozřejmě není pravda, jak starší katolíci poznali na vlastní oči a všichni ostatní mohou snadno zjistit sami. Tvrzení, že církev toto údajné starobylé učení „zvrátila“, prozrazuje velice moderní nevědomost ohledně fungování církve: předpokládá totiž, že ta může libovolně vytvářet a odkládat části doktríny stejně snadno, jako když nějaký moderní diktátor přes noc mění stranickou linii. Církev ale postupuje pomalu a s rozmyslem právě proto, že nikdy nemůže odvrhnout zavedené učení a současně mluvit o své neomylnosti. Svého času tomu rozuměly dokonce i katolické děti.

Když jsem se roku 1961 stal katolíkem, jediní Židé, které jsem znal osobně, byl pár celkem přátelských sousedů. Kdyby mi tehdy někdo řekl, že Halmanovi od nás z ulice jsou zodpovědní za ukřižování, byl bych s rozumem zcela v koncích – takto bizarní myšlenka by značně ztížila mou konverzi, jednoduše by mi totiž nedávala smysl. mé katolické učitele ostatně nenapadla nikdy a nepotřebovali ani církevní koncil, aby jim prozradil, že je to nesmysl. A oni nesmysly nekázali. Nemělo to nic společného s láskou nebo nenávisí k Židům jako takovým: měl jsem tehdy mnohem blíž k tomu nenávidět protestantské heretiky, nikdy jsem však ani nepomyslel na to vyčítat jim řekněme komunistické pronásledování katolíků. Dávalo by to asi takový smysl jako vinit Julia Caesara za Pearl Harbor.

Kmen se však mytického obvinění z „vraždy Krista“ ochotně chopil, aby jej obrátil na hlavu: křesťané jsou vrazi Židů. Všechno to tedy začalo Kristem samotným, když jeho následovníci bezprostředně po jeho smrti začali uvádět ve skutečnost jeho zásady bratrské lásky pronásledováním Židů – v čemž pochopitelně vytrvali po „bezmála dvě tisíciletí“.

Pozorným čtenářům jistě neujde „drobná“ nesrovnalost: křesťané skoro tři století rozhodně nebyli v pozici, aby mohli kohokoliv pronásledovat, což se změnilo až přestoupením císaře Konstantina ke křesťanství v roce 313. Mezitím byli i oni sami terčem velice tvrdého pronásledování, které podle Skutků apoštolů začali Židé, kteří odmítli Krista a následně se zuřivě snažili zahubit mladou církev. Potvrzeno to máme z výpovědi jednoho z pronásledovatelů samých, zrádce Šavla z Tarsu, jehož ovšem známe jako svatého Pavla. I ten nakonec zemřel následkem obvinění vznesených Kmenem před římskými úřady, stejně jako Kristus před ním.

Soudržnost a přežití Kmene v průběhu následujících dvou tisíciletí často působila takřka zázračně i na křesťany. Ironií osudu se Talmud „hlásí“ k podílu na Kristově smrti dalece nad rámec církevního učení: Píše se v něm, že „naši [židovští] mudrcové“ právem Krista odsoudili k smrti jako čaroděje – o úloze Římanů zde není ani zmínky. V Janově evangeliu se jednoduše říká, že „jeho lidé jej nepřijali“ a podle učení „trpěl pod Pilátem Pontským“. Církev tak hned na počátku své existence „promarňuje“ nebyvalou příležitost připsat vinu Kmeni.

Tak či onak však křesťané od prvopočátku dobře věděli, jak o nich Kmen smýšlí. Od té doby se mnoho nezměnilo, snad až na nesmírnou naivitu současných křesťanů. Kristus nám poroučí odpouštět svým nepřátelům – ne abychom ale dělali, že jde o naše přátele. Předpověděl, že za následování v jeho stopách se bude platit pronásledováním, a proto

máme být „obezřetní jako hadi a bezelstní jako holubice“. Křesťanům se často nedaří ani jedno, pokyny však mluví jasně. Církevní představitelé dokonce hojně odsuzovali lidové protižidovské bouře, z nichž k těm nejhorším došlo během morové epidemie „černé smrti“ ve 14. století. Nejen křesťanská bratrská láska, ale i selský světský rozum jasně napovídaly, že jsou Židé obětí pověrečného hněvu, šílenství vyvolaného nevysvětlitelnou pohromou.

Kdo se až příliš soustředí na Kmen, může snadno ztratit rozlišovací schopnosti, což platí v první řadě o Kmeni samotném. Jestliže jsou dějiny křesťanské Evropy sledem protižidovských pronásledování, nabízí se okamžitě a nutně otázka, proč Židé dobrovolně celou tu dobu v Evropě žili? Kdyby vás v Detroitu hledali pro vraždu, přistěhoval byste ze všech míst na světě právě do Detroitu? Proč se židovská „diaspora“ vytrvale usídluje v křesťanských zemích, místo aby se hromadně vydala do své „domoviny“ na Blízkém východě, do Svaté země samotné? „Příští rok v Jeruzalémě“? A proč vlastně, jako to dělávali fanoušci **Dodgers**, „zase rok čekat“?

Dovolte mi, abych zde, v relativním soukromí mého zpravodaje, vyjádřil temné a reakcionářské podezření, že vždy tak plačtivý Kmen ve skutečnosti v křesťanských zemích žít chtěl. I dnes žije více Židů v křesťanské Americe než ve státě Izrael. Tito lidé pak zpravidla vyčítají křesťanům jejich údajnou hluboce zakořeněnou nesnášenlivost, místo aby jim poděkovali za jejich dlouhodobě projevovanou snášenlivost a laskavost.

Kmen i podle svých vlastních slov udržuje zavedenou a těžko pochopitelnou tradici migrace do antisemitských zemí – anebo možná „antisemitismus“ Kmeni slouží jako pohodlné vysvětlení své vlastní setrvalé neoblíby. U kořene antisemitismu pak prý vždy najdeme křesťanství (pro nechuť muslimského světa je pak ovšem třeba najít nějaké nové vysvětlení).

Je načase s tím přestat a postavit se čelem možnosti, že za problémy Židů někdy mohou i jejich vlastní postoje a chování. Můj otec mi kdysi řekl, že Židy nenávidí všude, kam se vrátí, kvůli „jejich podrazáctví“. Přestože – jak jsem později zjistil – býval táta ministrantem, o Kristově vraždě neříkal nic; s církví se dávno rozešel a nijak zvlášť mu tedy neleželo na srdci, kdo je zodpovědný za Kristovu smrt. Vlastně ani necítil k Židům obzvláštní antipatii; byl však přesvědčen, že za jejich nevalnou pověstí stojí jejich chování, nikoliv biblické příběhy.

Zobecnělé slovo *židák* (v originále sloveso *to jew*, česky se užívá *ošulit* – pozn. DP) to zdá se potvrzuje, stejně jako nespočet anekdot o židovské zchytralosti a ostrých loktech při vyjednávání nebo úryvky z Talmudu, jež Židům dovolují zbavovat góje jejich majetku, pokud tím ovšem nevyvolají protižidovské nálady. Přesně toto Nežidy doopravdy dráždí (a někdy i baví) – kdo ale kdy slyšel anekdotu o židovské vině za smrt Krista?

Nevalná pověst kmene se datuje dlouho před propagandu Třetí říše. Oficiální očerňovací kampaně, nedílná součást světa moderní masové komunikace, jen málokdy mívají dlouhodobější úspěch – i značně populární mýty totiž časem hynou. Napříč staletími přetrvávající reputaci však lze jen těžko vysvětlit – pokud ovšem neobsahuje zkušeností potvrzené prvky pravdy. Jen málo křesťanů vyčítá Židům vraždu Krista, vždy jim však kladli k tíži jeho odmítnutí. Kmen ostatně z tohoto oslyšení učinil ještě zásadnější součást židovství

než věrnost zásadám judaismu.

Kde v křesťanské kultuře se tedy objevují obvinění z vraždy Krista? Prošel jsem za tímto účelem tři slavné příběhy o Židech z anglické literatury křesťanské epochy.

„Povídka abatyše“ z *Canteburských povídek* Geoffreyho Chaucera je zbožnou zkazkou o hošíkovi, jemuž zlovolní Židé podříznou hrdlo a jeho mrtvolku pohodí do jámy. Příběh má Židy vylíčit v negativním světle kontrastem křesťanské zbožnosti s nelidskou židovskou krutostí, neobsahuje však sebemenší zmínku o tom, že by Židé zabili Krista.

Nejslavnější a nejvíce fascinující židovskou postavou světské literatury pak nepochybně je Shakespearův Šajlok v *Kupci benátském*. Ve hře je to sice hlavní padouch, ale pronáší také natolik výřečné repliky, že se čtenáři dodnes nedokáží shodnout, jak se k postavě stavěl sám autor: považoval ji spíše za oběť, nebo zloducha? Jasně zůstává jedno: přestože jeho křesťanští protivníci nazývají Šajloka lichvářem, „vlkem“, „bezvěrcem“, „krvelačným psem“ a tak dále, žádný z nich mu ani v tom nejedovatějším výlevu nepřičítá vinu za smrt Ježíše Krista. Myšlenka kolektivní židovské viny za ukřižování, kterou jsou podle Krauthammer křesťané „skoro dvě tisíciletí“ posedlí, jim tedy zdá se vůbec nepřišla na mysl!

Co je ale důležitější pro nás, s ukřižováním Šajloka nijak nespojuje ani Shakespeare. Šajlok o Kristovi i jeho následovnicích hovoří s příkrým pohrdáním a je zdrcen plotkami své dcery s křesťanem, přes všechnu svou krutost ale nikdy neodkazuje na ukřižování. Hra vychází z premisy nepřátelství křesťanů a Židů, ne ovšem toho druhu, jaký bychom snad mohli z rétoriky Kmene očekávat.

Ještě výmluvnějším příkladem je jiná hra z této doby, obvykle připisovaná Christopheru Marloweovi: *Maltský žid*. Její hlavní postava Barabáš je bezuzdnou karikaturou proradného Žida: v noci vychází pro potěchu otravovat studně, a když se jeho dcera rozhodne stát jeptiškou, otráví ji. Jeho svou přehnaností až komicky prohnaná zlovůle nezná hranic a v porovnání s Šajlokem tak Barabáš působí velmi těžko uvěřitelně. V celé hře však nenalezneme jediný náznak motivu vraždy Krista – zjevně by působil přehnaně i v této absurdní křesťanské fantazii o nenávistném Židovi.

Nesmíme samozřejmě nezmínit ani na nezapomenutelného padoucha z pera Charlese Dickense: Fagina z *Olivera Twista*. Ten sice není nelida, pochybný je však až běda, když učí děti z ulice okrádat kolemjdoucí a vykupuje kradené zboží. Dickens o něm obvykle mluví prostě jako o „Židovi“. Ale ani zde nejsou žádné náznaky toho, že by tento židovský výlupek nesl jakoukoliv vinu za ukřižování.

Hilaire Belloc a G. K. Chesterton, dva z největších katolických spisovatelů minulého století, byli k Židům nezřídka kritičtí – oba o nich napsali knihu – a dnes jsou tak často označováni za antisemity. Ani jeden z nich neobviňoval Židy z Kristovy vraždy a oba ve skutečnosti hledali takové řešení „židovské otázky“, který by bylo férové pro obě strany: Chesterton stál na straně sionismu, Belloc proti němu a oba také popsali hodně papíru obranou Židů proti obecně rozšířeným obviněním. Ani jednomu z údajných šířitelů nenávisti však nestálo nařčení

z Bohovraždy ani za zmínku, souhlasnou či nesouhlasnou.

Ve skutečnosti se tak obvinění z „vraždy Krista“ těžko hledá jinde než na školních chodbách. Kmen si na něj však přesto „vzpomíná“, podobně jako si zástupy fandů baseballu „vzpomínaly“ na to, jak viděly legendární (a apokryfní) „signalizovaný home-run“ („called shot“) Babea Rutha při World Series v roce 1932, nejslavnější home-run, který nebyl nikdy odpálen. Podobné ne-události jsou nedílnou součástí kolektivní paměti Kmene, jak je patrné z četných osobních výpovědí „přeživších holokaustu“, jež se ukázaly být nesmírně nadsazené nebo přímo vymyšlené. Velká část Kmene je pak dodnes neochvějně přesvědčena, že Pius XII. byl „Hitlerův papež“, a to navzdory neustále rostoucí hoře důkazů o opaku. (Hitlerova média o něm ostatně psala jako o „židovské hlásné troubě“.)

Podobné (a oporu v realitě postrádající) vzpomínky na utrpená příkoří obklopují i stát Izrael. Sionističtí Židé v roce 1948 rozhodně nestáli na pokraji absolutního vyhlazení – ve skutečnosti měli nad Araby ohromnou vojenskou převahu a bez slitování vyháněli původní palestinské obyvatelstvo z jeho domovů volně užívanými teroristickými metodami. Od té doby se židovský stát chová v souladu s nejdrsnějšími židovskými stereotypy: paraziticky, dvojace a krutě. Dával si za cíl vytvořit pro Židy útočiště před pronásledováním, kde by konečně mohli dosáhnout soběstačnosti – a namísto toho závisí jeho přežití na pomoci ze zahraničí, především Ameriky. Pod rétorickým pláštíkem demokracie a rovnosti zde nastolil rasovu tyranidu typu, proti níž Kmen všude jinde halasně brojí.

Neuspěl ani ve svém původním záměru zajištění židovské bezpečnosti: i přes vojenskou moc a jaderný arzenál si mezi Araby vysloužil takovou nenávist, že se tam Židé bojí odstěhovat a trápí je jeho přežití – zatímco si jedním dechem stěžují na neexistující křesťanský antisemitismus v proizraelské Americe. Jak praví dobrá kniha: „**Utíkají bezbožní, ač jich žádný nehoní**“. Sionismus velice názorně ukázal, že si Kmen velice dobře svede vyrábět nepřátele i bez pomoci křesťanů, které ale ani po skoro dvou tisících letech nepřestává nenávidět.

Co stojí za touto hlubokou a přetrvávající nenávistí ke křesťanství? Příčin je nepochybně vícero; jednou z nich nepochybně je nárok církve, že jako duchovní nový Izrael nahradila ten starý, etnický. I mnoha sekulárním Židům se příčí křesťanská „teologie náhrady“ (*supersessionism*) – být nahrazen v pozici Bohem vyvoleného lidu zůstává zjevně urážkou i pro toho, kdo v Boha přestal věřit. Tuto pohanu pak mstí obviňováním křesťanů a hlavně papeže za holokaust, jehož sebemenší náznak zpochybnění Kmen trestá jako to nejhorší kacírství do té míry, že v řadě západních zemí se otevřený projev takovýchto pochyb stal otázkou trestního práva.

K tomu všemu dodal křesťanský univerzalizmus této víře globální přitažlivost, která zůstala judaismu už z jeho podstaty nepřístupná. Tím pádem se Kmen musí spokojit s trvalým postavením menšiny, což se však příliš neslučuje s jeho pyšným očekáváním, že po příchodu Mesiáše bude vládnout nad všemi národy světa. Co hůř, křesťané automaticky vnímají svou etickou soustavu jako nekonečně nadřazenou té židovské; debata není vůbec možná, Kmen totiž nemá argumenty, s jejichž pomocí by křesťany přesvědčil, že jeho étos je lepší. Podobně jako trpaslíky šírá pro normální lidi stěžejí pochopitelná posedlost výškou, hýčká si Kmen své

okrajové postavení menšiny, jež vnímá jako útlak a představuje si ústrky a urážky – „antisemitismus“ – i tam, kde je nikdo nezamýšlel. Jeho převrácená hrdost se tak projevuje stihomamem. Židé zůstávají „vyvolenými“ – i kdyby jen jako terč unikátní křesťanské nenávisti. Založení sionistického státu a jeho vojenská moc tento *ressentiment* sice zčásti utišily, arabská nenávist i západní odpor ke krokům Izraele zato přiřivily pocit pronásledování.

Se zajímavou variací na toto téma přichází John Murray Cuddihy ve své knize *The Ordeal of Civility* (Se slušností na štíru). Pro Židy podle něho skutečně bylo přizpůsobení se modernímu Západu „těžkou zkouškou“ (tj. *onen „ordeal“ z názvu knihy*), jelikož se měřítkem „vyspělých“ standardů západních křesťanů ocitli v nesmírně nepříjemném postavení zaostalých „hrubiánů“. Proto jsou židovské ideologie jako marxismus a freudiánství jen zakuklenou židovskou apologetikou, jež se snaží popřít nadřazenost západních standardů. Pro Marxe se celý kapitalismus smrskává na obyčejnou chamtivost a pro Freuda pak romantická láska nebyla ničím jiným než sprostým chtíčem. Pro oba je potom západní mravnost obyčejným pokrytectvím a gójským sebeklamem. Marxistický i freudovský redukcionismus ovšem působí nesmírně přitažlivě pro židovské intelektuály i řadu od hlavního proudu křesťanského světa hluboce odcizených gójų.

Velebení odcizenosti patří k nejvýraznějším intelektuálním počinům Kmene. Být odcizený znamená být nadřazený, „vyvolený“. Na vzniku státu Izrael je cosi vrcholně ironického: cizí obyvatelstvo si tam uzurpovalo právo vyvlastnit původní obyvatelstvo z jeho země. Sledujeme tak projekci mentálního dramatu Kmene do skutečného světa, kde uzurpátoři Palestiny drze říkají svému režimu „demokratický“ a cítí se být ukřivděnou obětí rozzlobeného obyvatelstva, jež oloupili a nezřídká i povraždili.

Prezident Bush (ml. – pozn. DP) rád opakuje, že děti příslušníků etnických menšin trpí „měkkým rasismem nízkých očekávání“. Prý si uvědomují, že od nich nikdo nic neočekává, a tak se ani nesnaží. Samotné slovo *menšina* dnes označuje skupinu, jež disponuje nejen tím, čemu Cuddihy kulantně říká „oficiální status oběti“, ale také je považována za neschopnou naplnit být jen elementární standardy chování. Američané polského původu kupříkladu jsou „menšinou“ početně, nikoliv však v tomto skrytě povýšeném slova smyslu.

Mohli bychom ale mluvit i o „měkkém“ antisemitismu nízkých *morálních* očekávání. Většina Nežidů Židy uznává pro jejich inteligenci a schopnosti, naučili se však také bez mrknutí oka a s nonšalantní samozřejmostí přijímat jisté specificky židovské druhy negativního chování. Izraelský rasový supremacismus je vnímán jako něco neoddělitelného od „práva Izraele na existenci“; volné nakládání s obviněními z antisemitismu, především křesťanů, se stalo natolik předvídatelným, že překvapí nebo rozhoří málokoho. Přinejmenším ve veřejném životě tak Kmen plně přijal za svou tuto zhoubnou formu statusu „menšiny“ a nevyslovené opovržení, jež jde ruku v ruce s touto rezignací na snahu o dosažení standardů normální slušnosti.

Podobně jako v případě ostatních „menšin“ křesťané jednoduše i v případě Kmene předstírají, že naprosto zjevné a znepokojivé věci vůbec nevidí. Je to prostě – domníváme se – jejich

přirozenost, nemůžou se změnit, nedokáží si pomoci.

Sem tedy dospěl „mezináboženský dialog“: až ke křesťanskému zoufalství a kapitulaci.

Esej Josepha Sobrana **Jewish Faction** původně vyšla v časopise Sobran's (s. 3-6) v květnu 2004.